

De enkeerdgrond: de meest kenmerkende bodem van Nederland

De Nederlandse Bodemkundige Vereniging hield dit jaar in het kader van haar 75-jarig jubileum een verkiezing binnen haar ledenbestand voor de meest kenmerkende bodem van Nederland. De enkeerdgrond eindigde daarbij met 25 % van de stemmen op de eerste plaats. Tweede en derde werden respectievelijk de koopveengrond en de poldervaaggrond.

— Marthijn Sonneveld en Toine Jongmans (Wageningen Universiteit en Researchcentrum)

De Nederlandse Bodemkundige Vereniging (NBV) is in 1935 opgericht en is er voor iedereen die de bodemkunde een warm hart toedraagt. De NBV heeft als doel de belangen van de Nederlandse Bodemkunde (inter)nationaal te behartigen en is de door de Koninklijke Nederlandse Academie der Wetenschappen (KNAW) erkende officiële Nederlandse vertegenwoordiging van de bodemkunde. De NBV heeft rond de vierhonderd leden uit wetenschap, bedrijfsleven en overheid. Het brede ledenbestand van de NBV maakt dat de organisatie naast genoemde kernactiviteiten ook een duidelijke netwerkfunctie heeft voor bodemkundigen, waarbij enerzijds bodemkundigen uit verschillende werkvelden elkaar ontmoeten. www.bodems.nl.

Alle genomineerde gronden met een toelichting van het waarom van de nominatie staan in het boek dat ter ere van het symposium is uitgekomen: Profiel van de Nederlandse Bodemkunde -75 jaar Nederlandse Bodemkundige Vereniging (1935 - 2010). Hierin is opgenomen de Canon van de Nederlandse Bodemkunde.

Luchtfoto van de omgeving van Veldhoven (N-Br) met de ligging van de Enkeerdgronden (grijze vlakken). Ten westen van Veldhoven liggen de Enkeerdgronden nog steeds onder bouwland maar ten noordoosten zijn alle Enkeerdgronden verdwenen onder bebouwing en wegen.

> ENKEERDGRONDEN ZIJN de oude bouwlanden van het Nederlandse cultuurlandschap. Ze zijn ontstaan door toepassing van het 'potstalsysteem'. Hierbij werden heideplaggen gestoken die dienden als strooisellaag in de stallen. De combinatie van mest en plaggen en wat zand, werd gefermenteerd en vervolgens op de akkers gebracht als bemesting. Dit leidde tot ophoging van de akkers.

Enkeerdgronden kennen een humushoudende bovengrond, de eerdlaag, van minimaal 50 centimeter tot meer dan een meter dik. Dit plaggendek is het oudst in Brabant (< 15e eeuw) en het jongst in Drenthe (< 17e eeuw). Enkeerdgronden hebben hoge organischestofgehalten. Daardoor bieden ze uitstekende mogelijkheden voor worteling en een goed vochtleverend vermogen, evenals een hoog fosfaatgehalte. Vroeger werden de essen, de akkers waarop enkeerdgronden zijn gevormd, omgeven door een steilrand waarop een houtwal was aangeplant (akker- of eswal) om vee en wild uit het akkerland te houden. Restanten van steilranden en eswallen zijn nog slechts op enkele plaatsen aanwezig.

Ziekte van de Drenthse essen

Essen en enkeerdgronden liggen nu voor bijna 40% in grasland; een kwart is nog bouwland met voornamelijk snijmaïs. Inmiddels is 10 procent onder nieuwbouw verdwenen. Zo'n 3 procent van de escomplexen zijn bebost, vaak (voormalig) eikenhakhout uit eind 19e eeuw, als reactie op de ziekte van de Drentse essen. Dit bleek later overigens fosfaatgebrek te zijn, veroorzaakt door de eenzijdige roggeteelt.

Straatnamen

Het zou goed zijn als er in de ruimtelijke ordening meer rekening werd gehouden met deze gronden als kenmerkend onderdeel van de cultuurhistorie van Nederland. Niet in de laatste plaats vanwege de plaggendekken zelf, maar ook omdat de dekken en onderliggende 'begraven' bodems archeologisch waardevol zijn. Ook behoud en herstel van de bijbehorende landschappelijke elementen zoals de steilranden en houtwallen, verdient aandacht van betrokkenen: beheerders, landschappers, stedenbouwers. Waar ze overbouwd of afgegraven zijn, kunnen bijvoorbeeld tenminste straatnamen aan lokale oude akkernamen herinneren. Als aardkundig, cultuurhistorisch erfgoed en voor het landschapsecologisch beheer zouden waar mogelijk de enkeerdgronden weer voor roggeteelt – met de bijbehorende specifieke akkerkruiden, zoals korenbloem en klaproos – gebruikt moeten worden. Ook voor diersoorten die gebruik maken van akkers als voedselbron spelen deze essen een grote rol.<

marthijn.sonneveld@wur.nl

Een Enkeerdgrond. In de ondergrond zijn nog kenmerken van een podzol te zien.

Aanwijzen van erfgoedbodems

Erfgoedbodems zijn er in Nederland nog niet. België, Duitsland, Oostenrijk en Schotland zetten in Europa de eerste schreden richting bodemerfgoed. Althans, als we Rusland buiten beschouwing laten, dat al vele jaren geleden beschermde bodemprofielen heeft aangewezen. Dat eerdgronden en essen een aardkundig, cultuurhistorisch en landschappelijk erfgoed zijn, dat groten-deels tot Nederland beperkt is, staat buiten kijf. Maar serieus beleid voor de essen is er slechts in de provincie Drenthe en dan nog uitsluitend vanuit ruimtelijk perspectief. Archeologisch zijn er wel beschermende maatregelen getroffen. Maar onderzoek naar de veranderingen in bodemfauna, structuurverval en andere bodemeigenschappen onder moderne landbouw ontbreekt. Evenmin is er aandacht voor de landschapsecologische waarden van de weinig bemeste varianten van deze bodems.

Erosie

De teelt van bloembollen, bomen en graszoden zorgt voor een bodemerosie op enkeerdgronden die tot de hoogste van Europa moet worden gerekend.

Deze gronden verdienen bescherming gezien hun kwaliteiten voor een meer duurzame landbouw door hun uitstekende structuur en organische stofgehalte. Maar ook uit respect voor de moeizame manier waarop ze door onze voorouders tot stand zijn gebracht.

— De gastredactie

Deze 13de eeuwse akkerrandwal bij Heese scheidt de es (niet zichtbaar, achter de eiken) van de woeste gronden op de voorgrond.